

НЕОБЈАВЕН АПОКРИФЕН ТЕКСТ ОД XIV ВЕК

Во Архивот на Македонија зачуван е еден мошне интересен и стар необјавен ракопис¹⁾ — апокрифен зборник, во кој е застапен апокрифниот состав за Афродитијан Персијанец. Всушност текстот ја дава апокрифната историја за настанатото чудо во Персија и за раѓањето на Исус Христос, во чија основа влегува библискиот расказ за раѓањето на Спасителот.²⁾

Ракописниот зборник претставува интересен материјал за лингвистички и книжевни проучувања.

Со разгледувањето на ракописот се забележува дека во него се јавуваат водени знаци што укажуваат на доста старо потекло, што го потврдува и проф. Владимир Мошин во новоиздадениот опис на ракописите во Македонија.³⁾ На прво место забележителен е водениот знак „круша“, сличен на знакот бр. 4252 во албумот на Мошин-Траљиќ,⁴⁾ од 1369 година. Повеќе варијанти се јавуваат од 1372 до 1375 година.

Од другите знаци се јавува „лак и стрела“, како и знакот под број 418 во истиот албум, датиран кон последната трета четвртина од XIV-от век.⁵⁾

Ракописот е пишуван на хартија со размер 21×14 см., на 64 листови, кои се доста оштетени и измастени. Зборникот нема почеток и крај. Најмногу се оштетени 4-от и 44-от лист. Споменикот се јавува без орнаментика и посебна подврска.

Апокрифот за Афродитијан Персијанец започнува на 11-от лист, а завршува во почетокот на 16-от. Насловот е напишан со

1) Архив на Македонија — М. II, 2.

2) Види: Новиот завет, Евангелие од Лука, глава 2.

3) „Словенски ракописи во Македонија“, Скопје 1971, опис бр. 124, стр. 333—334.

4) V. Mosin i S. Traljić, Vodeni znakovi XIII i XIV vijeka, I, II, Zagreb 1957.

5) Таблица XXII од истиот албум.

црвено мастило, но е доста избледен и нечитлив: „Поквѣсть отъ Афродитіана Персанина отъ филипа прѣзвитера списа(вшого), протосингела бывша великаго Іованна Златоустаго, отъ Рождѣства Христова“.

Страниците имаат по 23 реда, испишани со уставно писмо, кое покажува особености карактеристични за XIV-от век. Во прилог на ова зборуваат и палеографските показатели на буквите:

Буквата *а* во ракописот се наоѓа напишана целата во редот. Петелката ѝ започнува од горната коса линија, се спушта до долната линија, ја допира во вид на лак и завршува нешто под средината на косата линија. Такво *а* се јавува и во други споменици со српска редакција, датирани во XIV-от век, во кои петелката се јавува со карактеристична долго извиена форма. Такво *а* покажуваат повеќе споменици меѓу кои и:

1. Типик од 1357 до 1367 година, забележан под бр. 9 од збирката на Шафарик во Чешкиот музеј;

2. Четвороевангелие, бр. 31 од Софиската народна библиотека, пишувано на пергамент и хартија во Рилскиот манастир;

3. Апостол бр. 88 од Софиската народна библиотека, пишуван од јеромонахот Варлаам, од 1362 година на бел и убав пергамент;

4. Октоих од 1371 година од Белградската народна библиотека, под бр. 221;

5. Амартол од 1386 година, пишуван во Хилендар, што се наоѓа во Синодалната библиотека под бр. 148.

Споменициве ги наведува Лавров како карактеристични со своите палеографски особености од XIV-от век.⁶⁾

Буквата *В* се јавува со карактеристична помала горна петелка (како во Типикот од 1357 година). Нозете на буквата *Д*, како што е случај со другите графии на буквата *Д* од XIV-от век, излегуваат нешто под редот. Буквата *Е* се јавува со карактеристична форма на широко *е*; покрај тоа се јавува и *ю* (цртата се јавува нешто над средината), како и во Типикот од 1357 г. Такво *е* се јавува и во Апостолот од 1362 г.

Уочливо е напишана и буквата *Ж* — не е напишана во три потези и краците не се праволинијни. Крајните коси линии се вкрстуваат горе, под врвот на вертикалната средишна црта, така што горниот дел е доста помал од долниот.

⁶⁾ „Енциклопедія славянској филологіи“ под редакција на И. В. Ягич, выпуск 4 — П. А. Лавров: Палеографическое обозрѣніе кирилловскаго письма, Петроградъ 1914, 218—221.

Во јужнословенските ракописи од XIV-от век задолжително се јавува десетеричното *ї* пред самогласките. Во нашиот ракопис *пѣнїе* место старословенското *нїе*. Покрај десетеричното *ї* се јавува и осмерично *н* — средната хоризонтална црта е поставена нешто над средината. Јери е употребен во вид на мал ер до кој се наоѓа вертикална црта — *ы*. Буквата *Н* се јавува со коса црта, што поаѓа од врвот на левата вертикална линија и завршува над долниот врв од десната вертикала. Притоа, левиот (незатворен) триаголник е поголем од десниот. (*н*)

Ш — графиски е слично како денешното. Буквата ШТ е составена од Ш (што се наоѓа во редот) и еден продолжеток од средишната вертикала под редот — како во Типикот и Октоихот (*ш*). Со долга опашка е напишана и буквата Ц, чиј продолжеток од десната вертикала се спушта доста под редот. Под редот се наоѓа и опашката на буквата Р, додека нејзината петелка е целата во редот. Повиената опашка на буквата З се јавува како најизразито продолжување под редот во целиот ракопис — *з*.

Косините на буквата М се доста оддалечени, надолу малку се заокружуваат. Буквата У се јавува во форма на ОУ, која е почеста од формата *§* — со карактеристични извивки над редот. Паѓаат во очи извивките на буквата Х, што се спуштаат, исто така, под редот. Левата коса црта е повеќе извиена во вид на опашка.

Буквата О се јавува во форма на О и W. Омега е целата во редот и полукружните линии од средиштето стигнуваат до врвот на редот. Буквите Т и Г се наоѓаат во редот и од нивните горни хоризонтали се спуштаат куси вертикални продолжетоци. Вертикалата на јат се јавува над редот (*ѣ*). Хоризонталната црта обично се наоѓа на врвот од редот, со мали вертикални спуштени опашки. Во редот е напишан и малиот ер (*ѵ*). Буквата Ч се јавува со мал и недлабок горен дел. Левиот горен дел е повеќе навален во лево (*ч*)

Правописот на ракописот покажува јасна рашка редакција и тоа со белези од третата четвртина на XIV-от век. (Се јавува широкото Е, повеќето букви ја напуштаат геометриската правилност, ште е изразено кај јат и З. Се јавува и широко О со малку заострен врв. Спојницата на М се спушта малку под редот. По угледот на грчкото писмо се јавуваат некои акценти и спиритуси, нередовно — аѿе ѱ ѱсточникъ, ѿици, ѿна.

Веќе кон третата четвртина од XIV-от век почнуваат да се назираат полууставни елементи, кои ќе го потиснат уставното писмо кон крајот на XIV-век.⁷⁾ Запирката се среќава многу ретко:... и въ незапоу пѣѣ стаин аггль, блговѣчане роѣѣство нѣкоѣ.

⁷⁾ Vladimir Mošin, *Ćirilski rukopisi jugoslavenske akademije*, I dio, 1955, Zagreb, 5—19. (za Raškata redakcija).

Содржински, интересниот апокриф за Христовото раѓање го заинтригирал љубопитството на луѓето кај сите Словени. Текстот на нашиот ракопис ја дава целосната апокрифна историја. Со определувањето на апокрифните текстови за Христовото раѓање нашиот текст покажува голема сличност со еден постар руски текст од XIII-от век; објавен од Тихонравов:⁸⁾ „Сказаніе афродитыяна о бывших в персѣтѣхъ земли чудеса“. (Види стр. 268 и 269).

Сличноста со овој текст е особено важна во врска со дополнување на епизодите што во нашиот ракопис се на места оштетени, посебно целиот 14-ти лист.

Почетокот на апокрифната историја го предава тврдењето дека за Исус Христос првпат се слушнало и дознало во Персија, бидејќи од персиските книгочитачи не можело ништо да се крие.⁹⁾ До дворецот на персискиот цар било подигнато „сѣтилище во иры иже всакого вѣгочѣго ꙗа вѣжъ бывъ, и постави въ немъ богы истоуканные, златъ и сѣрѣбръны, моуѣжъска полоу и женъска. (последниве зборови ги нема рускиот апокриф) и оуѣраси и каменниемъ многчѣнымъ . . . оуѣрашени“.

Еднаш царот влегол во светилиштето, барајќи толкување на сонот. Свештеникот ерѣпѣ (во рускиот текст ПРУПЪ) го известува „тако ира въ чрѣвѣ зачетъ“. Царот го исмеал и рекол: „оумьръшѣна въ чрѣвѣ зачетъ, онъ же рече ѿн оумьръшѣна ѡжѣне и жизнь ражѣетъ“.

Свештеникот му раскажал на царот дека целата ноќ храмот бил исполнет со машки и женски лица, кои се веселеле, играле и разговарале. Го поканиле и зачудениот свештеник, кому му објасниле: „ожѣне ира и жѣзнь ражѣетъ, и (к т)оу не нарѣт^ѣ се ира. нъ нѣсна. вели(к)о во сѣице цѣлованю“.

Во апокрифот се загатнува мислата за врската на Марија со Јосиф:¹⁰⁾ „дрѣвѣдѣла вѣрѣчѣн се ира“. Потоа „иже мѣра глѣет се“.

Пред царот наеднаш почнале да играат златни и сребрени птици и лица, засвирале многу инструменти. Царот „страхомъ испльнѣсе, посакал да си оди, но свештеникот го задржал, за да ја види последната појава. Наеднаш „шткрѣ се покровъ сѣ выше, и виде велика звѣзда свѣтла и ста. врь(х) источника.“ Свездата проговорила дека големото сонце ја пуштило да ѝ служи, наречувајќи ја „невѣста бывши трѣнн-^ѣмѣннаго вѣтѣв“.

⁸⁾ Памятники отреченной русской литературы, собраны и изданы Николаем Тихонравовимъ, т. II, Москва 1863, 1—5.

⁹⁾ Содржината на текстот е дадена главно според нашиот ракопис.

¹⁰⁾ Божицата Ира, според апокрифните текстови се претворува во Небесна Ураица, Извор, — тоа е дева Марија, што ќе се омажи за дрводелецот. Види: Вера Антиќ — Од апокрифите на Афродитијан Персијанец и нивниот одглас во народното творештво, Развитие, Битола 1969, бр. 4, стр. 290.

Сите идоли (кумири) попаѓале, само Изворот останал исправен. Над него се обвиткал царскиот венец со „анѠракса измагагд.“

Царот наредил да се повикаат сите мудреци, за да го протолкуваат виденото. Тие ја видоа ѕвездата над Изворот и протолкуваа:

„Нсточникъ оубо кар(ни) вѠвлевемьскыѣ ю дѣци. вѣтнцъ же ю црѣкѣнъ свѣразъ.“

Паѓањето на кумирите било протолкувано како крај на паганството. Понатаму, целиот 14-ти лист е доста оштетен, но може да се дополни со текстот кај Тихонравов.

Ѕвездата останала до доаѓањето на трите ѕвездочитатели од Персија. По нивното пристигнување таа почнала да се движи. Мудреците ја следеле сè до Витлеем каде се родил Исус Христос од дева Марија. Таму ги оставиле понесените дарови.

Мудреците ја прашале мајката на Прославениот: „како наречешн се прѣславна мѣн. она же къ намъ ре : мѣлакъ“. На прашањето од каде ѝ е новороденчето Марија им објаснила: „оуботѣ свѣтѣицѣнъ, и слѣцоу вѣснѣваюцоу и въ незапоу пѣтѣ стами агѣлаъ вѣговѣцѣиѣ рождѣство нѣкѣюѣ. и смѣотнѣвши се възвахъ, никако се воудн мн гн, моужа оубо не имамъ. и оубѣкры не съвѣтомъ вѣнне каково рождѣство имѣтн.“

Во апокрифот фигурира и надворешниот опис на Богородица: „тѣло же млада имоуци (зе)ло. прѣстн власн и краснѣн . . .“

Мудреците го дарувале Исуса со „злато и ливанъ, и змириоу“. Го пофалија Младенецот и се поклонила пред неговата мајка. Крајот ја дава Иродовата постапка, убивањето на сите новороденчиња, со цел да го уништи и Исуса. Самиот крај од апокрифот е доста оштетен.

Во Народната и универзитетска библиотека во Скопје зачуван е еден дел од друг апокриф во врска со Христовото раѓање, пак од крајот на XIV-иот век. И овој дел покажува белези на српска редакција. Листот започнува со појавувањето на ѕвездата над Изворот („вѣроуѣ стоуденца“) ¹¹⁾ Во овој дел и свештеникот е наречен Пропије, а фигурираат имињата на тројцата мудреци: Елимелех, Елесур и Елиава. (Се претпоставува дека ракописот потекнува од Кратово).

Од првата половина на XV-от век ваков апокриф се наоѓа во Студеничкиот зборник — Отечник и законик, со српска редакција. На 175-от лист пишува: „Сказаніѣ ѡфродитѣ Јероусалимскаго о вившѣмъ въ Персѣтѣи земли чюдѣк.“ ¹²⁾

Насловот на нашиот апокриф се совпаѓа со друг апокриф со молдавска редакција, во Зборник Метафраст од 1538 година: ¹³⁾

¹¹⁾ Описот на В. Мошин, стр. 335.

¹²⁾ Cit. delo — V. Mosin, I, str. 32—33.

¹³⁾ Владимир Мошин: Ђирилки рукописи Повијесног музеја Хрватске и Копитареве збирке, Београд 1971 г., стр. 90.

„Повѣсть афродитіана прѣрѣкнина, съписана въ филипа презвитера, сивгела вышшаго великааго Іуанна Златоустааго о рождествѣ Х(ристо)вѣ, и о звѣздѣ и поклоненіе вѣлхвмъ, иже въ персиды . . ., Почетокот: Ѽт Персиды оувѣдѣса Х(ристо)с въ начала . . .“

Стојан Новаковиќ има објавено еден апокрифен текст од XV-от век од манастирот Шишатовец, многу сличен со нашиот текст и со рускиот од XIII-от век. Секако, прифатлива е неговата претпоставка дека овие ракописи имале еден прототип, постар ракопис од XIII-от век. Тој непронајден прототип треба да е истиот и за нашиот апокрифен текст.¹⁴⁾

Во новозаветните апокрифни текстови од Порфирев се наоѓа: **На Рѣкто Хѣо, Ѽказаніе Афродитіана о вышшемъ чудеси въ перстѣи земли.** во зборник од Словенската библиотека, бр. 804, од X I—X III век.¹⁵⁾ По него следува: „**О прѣшетвиі вѣлхвмъ.**“¹⁶⁾ Во овој апокриф дадено е опширно патувањето на мудреците: Мелхиор, Каспар и Валтасар.¹⁷⁾

Во литературата постојат толкувања за одделни моменти од апокрифот. За благовеста на дева Марија, што ѝ ја донесол ангелот, наоѓаме во еден стар новозаветен апокриф, протоевангелието на Јаков од II век. Веста ја слушнала крај изворот, каде налевала вода.¹⁸⁾ Таму се појавила и ѕвездата, таа прошетала низ телото од дева Марија и потоа влегла во нејзината уста. Потоа Марија затруднела.¹⁹⁾

Интересен апокриф за Христовото раѓање, кој се разликува од нашиот, се наоѓа во руската книжевност (порано наречена малоруска): „**Казанія на Рождество Христово**“, галички ракопис, во ракописен зборник од Л’вов. Во него се вметнати некои епизоди, што го одделуваат од досега спомнатите споменици.²⁰⁾

Според апокрифот пророкот Варлаам им ги оставил своите пророчки книги на трите персиски цареви, кои учеле кај него и им рекол да ја чекаат ѕвездата што треба да се појави. Во галичкиот ракопис даден е моментот кога во светилиштето влегува ѕвездата; јако бы пришла звѣзда барзо великая, и чудная, и пресвѣтлая вельми и уишла у божницу ихъ окномъ полуноцнымъ и освѣтила всю божни-

¹⁴⁾ Stojan Novaković, Afroditiјana Persijanca priča o rodjenju Hristovu, Starine, Zagreb, knj. X, 1878, 72—80.

¹⁵⁾ Апокрифическія сказанія о новозавѣтныхъ лицахъ и событіяхъ по рукописямъ Соловецкой библиотеки, И. Я. Порфирьева, Санктпетербургъ, 1890. 149—155.

¹⁶⁾ Цит. дело, стр. 155—164.

¹⁷⁾ Ирод настојува да го открие Исуса. Испратил луѓе по мудреците, но тогаш ѕвездата им исчезнала. Слугите се вратиле кај Ирода и биле казнети.

¹⁸⁾ Очерки исторіи южно-русскихъ апокрифическихъ сказаній и пѣсенъ, Н. О. Сумцова, Киевъ 1888, 62—73. За мотивот види и стр. 62.

¹⁹⁾ Според текстот, на местото од благовеста била изградена голема црква, веднаш до кладенецот (изворот).

²⁰⁾ Сумцов, стр. 64. Богородица учествува директно во веселбата и радоста на луѓето.

цу, јако слонце, и походила довго по божници и по всѣхъ богиняхъ, и пришла до старшеи ихъ богини Урии и сѣла на головѣ“. Тогаш попаѓале сите идоли, останала само Урија.

Во овој текст не се среќаваат: Афродитијан Персијанец, ниту свештеникот Пруп, додека пак кај Тихонравов се јавува само еден цар. Во галицкиот ракопис дадено е опширно уништувањето на новороденчињата.

Објавениот апокриф „Приказни и толкувања за Хростовото раѓање“ од Стојан Новаковиќ, покажува, исто така, интересни епизоди што ги нема во рускиот ракопис од XIII-от век, ниту во нашиот. Ракописот потекнува од времето на деспот Стефан Лазаревиќ.²¹⁾

Апокрифите за Хростовото раѓање со сите придружни моменти биле омилена литература на луѓето низ повеќе векови, сè до XIX-от век. За тоа зборуваат многубројните епизоди и мотиви што преминале од апокрифите во народното творештво на сите словенски народи.²²⁾

Vera ANTIĆ

EINE UNVERÖFFENTLICHE APOKRYPHE AUS DEM 14. JH

Z u s a m m e n f a s s u n g

In einer Zeitschriftensammlung, Eigentum des Archivs von Makedonien, befindet sich eine Apokryphe über Aphroditian Persianez und über Christi Geburt. Nach allen paläographischen Merkmalen weist die Handschrift Kennzeichen des dritten Viertels des 14. Jahrhunderts auf. Dieser unveröffentlichte Text der Apokryphe hat Ähnlichkeit sowohl mit einem russischen Text aus dem 13. Jahrhundert (veröffentlicht von N. Tihonravov) als auch mit der veröffentlichten Handschrift von S. Novaković (in: Starine, Bd. 10). Die Handschriftensammlung zeigt Raschka-Redaktion und stellt ein interessantes Material für die linguistische und literargeschichtliche Forschung dar, die sich mit der mittelalterlichen Literatur beschäftigt.

²¹⁾ Stojan Novaković, Srpsko-slovenski zbornik iz vremena despota Stefana Lazarevića, Starine, Zagreb 1877, IX, 1—47.

²²⁾ „Исторія русской словесности“ И. Я. Порфирьева, ч. I, Казань 1886 — Сказаніе Афродитиана (268—269); цит. дело — В. Антик, стр. 292—296.

